

שבירה יצא אל מחוץ לעזרה ונטמא, יש לטהרו על ידי קלקול מסוים ואז להכניסו ולבצע את מצותו. נראה מהמשנה שאי אפשר לפתור את הבעיה על ידי טבילתו בחוץ, וטעמים שונים נאמרו לכך באחרונים: שמא יתכבס; הלכלוך שעליו חוצץ בטבילה; חובה לעשות מצותו בו ביום ואי אפשר להמתין להערב שמש. הגמ' מוסיפה, שהקלקול צריך להיות כזה שגם לאחריו החפץ יחשב 'כלי', לצורך קיום המצוה האמורה בו.

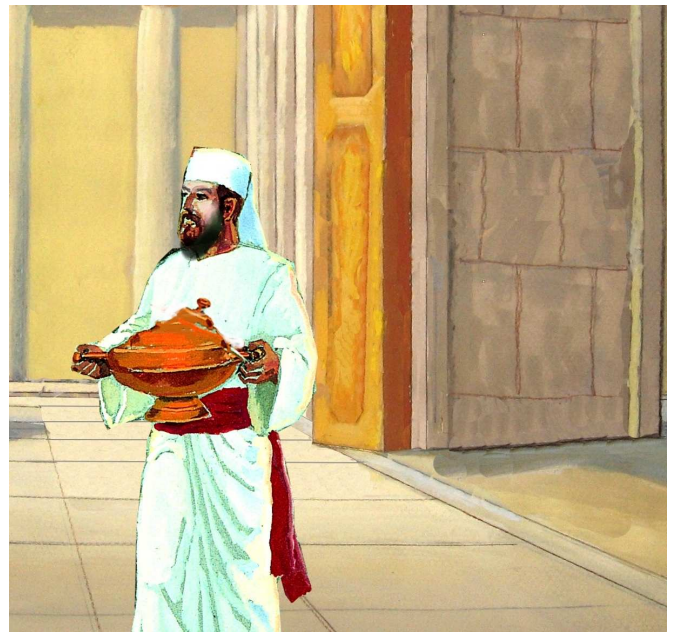
טהרת הבגד – יש לקורעו ולהשאיר בו שיעור 'כדי מעפורת'. בכך כבר נטהר מדאורייתא ועדיין טמא מדרבנן, וטומאה זו נדחית מפני מצות הכיבוס. לעניין הכיבוס עדיין דינו כ'בגד', מפני שאם ייחד אותו לשימוש נוסף – ישוב לקבל טומאה (תוס'), או מפני שהחלק הטעון כיבוס לא נקרע (ראב"ד).

טהרת כלי החרס – יש לנקבו כשיעור המאפשר יציאת 'שורש קטן' (גרסת רוב הראשונים, ולרש"י גרסה שונה). במקורות אחרים על טהרת כלים הוזכרו שיעורים אחרים: 'כונס משקה' – למשקים, וכזית – לאוכל, ושיעור 'שורש קטן' ממוצע ביניהם. כמה הסברים נאמרו לאזכורו כאן: זהו השיעור מדאורייתא לאוכלין, ו'כזית' רק מדרבנן (תוס'); 'שורש קטן' מועיל רק לטהר למפרע, ו'כזית' אף להבא (רבנו פרץ, וברמב"ם משמע שחולק בדבר); 'שורש קטן' מועיל לטהר בנקב הנעשה בכזונה, ו'כזית' אף בנעשה מאליו (זבחי צדק ועזרת כהנים). לאחר נקיבה כשיעור זה, הנחשבת 'שבירה' לעניין טהרת הכלי, עדיין לפנינו 'כלי' שניתן לקיים בו את המצוה לשבור סיר חטאת. טעם הדבר, ששני מיני השבירה שונים מהותית זה מזה (משמע בתוס'), ולפי זה השבר הנדרש כאן גדול יותר), או שה'שבירה' היא פעולה שניתן לחזור עליה פעמיים באותו כלי, ואין היא משנה בהכרח את מהות הכלי וצורתו (משמע ברבנו בחיי, ולפי זה גם שבר קטן מועיל כאן).

טהרת כלי הנחושת – במשנה נאמר שיש לפוחתו. לדעת רש"י והרמב"ם אי אפשר לשברו באופן שיטהר ומאידך ישאר 'כלי', אלא מדובר על שבירה גמורה ולאחר מכן יש לתקנו מחדש; ואין זה מבטל את מצות המריקה, כי היא חלה על שיירי החטאת עצמם, ולא על הכלי שהתבטל. לדעת תוס' והראב"ד ה'פחיתה' נעשית באופן שהסיר נטהר ונשאר 'כלי', דהיינו שיהפוך את הכלי, שחלקו הפנימי יהיה חיצוני (תוס'), או ימעכנו באופן שניתן לתקנו ביד (ראב"ד).

בשיטת רש"י והרמב"ם יש לומר, שבאמת גם בבגד ניתן היה לקורעו לגמרי ואחר כך לתופרו, אלא שהגמ' הציעה דרך פשוטה יותר, לקרוע באופן חלקי, ואפשרות זו אינה קיימת בכלי מתכות, שכן אינו נטהר אלא בנקב גדול המבטלו לגמרי מתורת כלי, ולכן אין ברירה אלא לתקן אותו.

נראה שיש כאן מחלוקת עקרונית בגדר מצוות אלו שבפרקנו: לפי תוספות, דין הכיבוס, השבירה או המריקה ושטיפה, חל על הבגד או על הכלי; ולכן אם התבטל הבגד או הכלי – פקעה המצוה לגמרי ואי אפשר להחיל את חיובה מחדש על ידי תיקונם²⁵. לעומת זאת רש"י והרמב"ם סוברים שדין הכיבוס חל על הדם, וכן דיני השבירה, המריקה והשטיפה, חלים על טעם בשר החטאת הבלוע בכלי, ולא על הבגד או הכלי עצמם, אלא שיש תנאי לחיובים אלו – שיהיה כאן בגד לכבס, כלי חרס לשבור, וכלי נחושת למרק ולשטוף. לכן גם אם הכלי הישן אינו קיים יותר, והכלי שלפנינו הוא בגדר 'פנים חדשות' – דין המריקה והשטיפה עומד בתוקפו.

"רציף מרצף" - שיטת הראב"ד. כלי נחושת טמא שנתבטלה בו חטאת - לדעת הראב"ד יש למעון אותו, ובכך הוא נטהר, ועדיין יש עליו שם 'כלי' הראוי למריקה ושטיפה, מפני שניתן לתקנו ביד.

סיכום

המשנה קובעת שכאשר כלי הטעון כיבוס, מריקה או

מערכה רמט. כיבוס מעילו של הכהן הגדול (צה,א)

להכניסו לעזרה בעודו בטומאתו – "קורעו, ונכנס ומכבסו במקום קדוש". מתוך כך מתעוררת השאלה, מה דינו של

במשנה (צד,ב) נאמר לגבי בגד שניתן עליו דם חטאת, שאם יצא חוץ לעזרה ונטמא שם, ואי אפשר

25. כך פירשו תוס' (צו,א ד"ה אלא) בשם רבנו תם גם את ההיתר להכניס לכבשן במקום לשבור את כלי החרס, שבכך נעשה הכלי כ'פנים חדשות'.

להכניסו בכל פעם הוא פחות משלוש על שלוש אצבעות (בערך 6 ס"מ על 6 ס"מ), שכן בד בגודל כזה אינו מקבל טומאה, ונמצא שלא הוכנס לעזרה שיעור 'בגד' טמא.

בגמרא מבואר, שבדרך כלל בגד עבה כדוגמת המעיל (שכל אחד מחוטיו שזור מי"ב חוטים), שאינו ראוי לשימוש בתור מטלית, למשל, אינו מקבל טומאה אלא בשיעור שלושה טפחים על שלושה טפחים, אז הוא ראוי לשבת עליו. ברם, מכיוון שכאן מדובר בקצהו של בגד גדול – יש לו חשיבות אף בשיעור קטן יותר.

ההיתר להכניס מקצת מן הבגד, אין פירושו שהחתיכה הקטנה המצויה בעזרה איננה טמאה, שהרי ברור שטומאת הבגד קיימת בכל חלק וחלק ממנו, אפילו קטן ביותר (ועיין תוספתא בטהרות פ"ח ה"ו על נימא היוצאת מבגד, שנטמאת ומטמאת). אלא שהאיסור הוא בהכנסת כלי טמא לעזרה, וכאן לא מוכנס שיעור 'כלי', אלא רק מקצתו. התוס' (ד"ה מכניסו) מבארים, שגם לדעה (לעיל לבב), עיין מערכה עח) שביאה במקצת שמה ביאה, והכנסת חלק מגוף הטמא לעזרה נחשבת כהכנסת כולו, הרי שהכנסת חלק מבגד מותרת, מפני שניתן לחתוך את החלק הנכנס, ולפיכך אנו רואים אותו כעומד בפני עצמו.

הריטב"א (ערובין לא) מביא את הסוגיה כאן וכותב: "מכניסו פחות פחות משלוש ומכבסו, פי' דפחות משלוש לא חשיב ורשאי להכניסו בטומאה ומכבסו". נראה מדבריו שבשיעור זה יש היתר גמור להכניס את הבגד, ואין זו בגדר דחיה של איסור מחמת מצות הכיבוס. אולם כמה אחרונים כאן נקטו שיש בכך איסור דרבנן, שהותר מפני מצות הכיבוס (מעין גנים; חמדת דניאל, ועוד), או אף איסור דאורייתא, כדן חצי שיעור, אלא שזהו איסור קל, הנדחה מפני מצות עשה גמורה של כיבוס הבגד (קהילות יעקב סי' כד).²

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ב) פוסק כדברי ריש לקיש: "מעיל שניתו עליו דם חטאת ויצא ונטמא בחוץ, כיצד הוא עושה? והרי הקורע אותו לוקה כמו שביארנו! מכניסו פחות פחות משלוש אצבעות ומכבסו בפנים, ואחר שיתכבס כל הדם מעט מעט – מטבילין אותו בחוץ".

2. יש בכך חידוש, שכן בדרך כלל אין עשה דוחה עשה, והרי בהכנסת כלים טמאים למקדש יש גם איסור עשה, כמשתמע בערובין קדב, בדרשה "מזכר עד נקבה תשלחו" (ועיין מנחת חינוך מצוה שסג, הדין בכך לאור הסוגיה כאן), ואם כן מדוע מצות הכיבוס דוחה איסור עשה? והיה מקום לומר שריש לקיש המתיר להכניס הולך לשיטתו (ביומא עגב) שחצי שיעור אסור מדרבנן בלבד, אלא שלפי זה לא היה לרמב"ם לפסוק כמותו, אחר שפסק (הל' שביית עשור בג), שחצי שיעור אסור מן התורה (ויש שהוכיחו מכאן שהאיסור דאורייתא בחצי שיעור נאמר באיסורי אכילה בלבד – שו"ת בית יצחק או"ח סי' יא). תירוץ אחר: הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ג,יז) חידש שהאיסור מדאורייתא להכניס כלים למקדש אינו אלא בכלי שהוא אב הטומאה, ולא בראשון לטומאה. אם כן יש להעמיד את הסוגיה כאן במעיל שהוא ראשון לטומאה, שאיסורו מדרבנן. וכך הכרח לכאורה, שכן אם הוא אב הטומאה – הרי יטמא במגעו את האדם המכבס אותו, וכיצד יתכן להכניסו לעזרה בטומאת הגוף? (מקדש דוד סי' לחב, עיין שם). דיון נרחב בסוגיה זו ובמסתעף ממנה לגבי ביאה במקצת בהכנסת כלים למקדש ואיסור קריעת המעיל ב'מרחשת', סי' ב.

מעיל הכהן הגדול שניתו עליו דם חטאת ואחר כך יצא חוץ לעזרה ונטמא, שאין אפשרות לקורעו, כמו שנאמר בתורה לגבי המעיל (שמות כח,לב): "לא יקרע".

"מעיל שנטמא - מכניסו בפחות משלוש על שלוש ומכבסו". ניתן לעמוד בשער ניקנור, שחללו נחשב כמחוץ לעזרה, ולהכניס מן הבגד מעט מעט, כך שאין בעזרה שיעור שלם של בגד טמא, ובכך נתקיימה מצות הכיבוס באופן שממעט את הטומאה במקדש.

היתר הכנסת המעיל וטעמו

ריש לקיש אומר: "מעיל שנטמא – מכניסו בפחות משלוש על שלוש ומכבסו, משום שנאמר: לא יקרע". כלומר, יש להכניס בכל פעם מעט מן הבגד ולכבסו ולהוציאו, עד שיתכבס כל מקום הדם. שיעור הבגד שיש

1. הב"ח מגיה בדברי ריש לקיש: "מכניסו בפחות משלוש על שלושה". אפשר שטעמו משום קושית תוס' (ד"ה מעיל), שמכיוון שהמעיל הוא בגד עשירים – אינו מקבל טומאה בשלוש על שלוש. אך לפי גרסתו צריך ביאור, מה הקשה רב אדא בר אבהה מדין העבין והרכין שאין בהן משום שלוש על שלוש? ושמה לדעתו רב אדא בר אבהה מקשה כעין קושיית הגמ' לעיל: "בגד אמר רחמנא ולא בגד הוא", שבשלמא בבגד רגיל ניתן להכניס פחות משלושה על שלושה, כדי למעט בשיעור הבגד הטמא שנכנס, שמכיוון שמכבס בכל פעם שלוש על שלוש – הרי הוא מכבס 'בגד', אבל במעיל העבה, כיבוס פחות משלושה על שלושה אינו כיבוס 'בגד'! ועל כך התשובה, שיש כאן חשיבות בגד לכיבוס בגלל חיבורו למה שבחוץ. על כל פנים ברור שרש"י (ד"ה אין בהן: "ואפילו שלוש על שלוש יכניס") לא גרס ופירש כך, ותמוה מה שכתוב בסוף הגהה זו שיש להגיה כך גם ברש"י. יתכן לשער שנפלה כאן ט"ס בהעתקת דברי הב"ח: בדפוס ונציה (אולי זה שהיה לעיני הב"ח) הנוסח ברש"י כמה פעמים "שלושה על שלושה", ואפשר שהב"ח בא לתקן ברש"י: "שלוש על שלוש", ובהעתקת דבריו לדפוסים מאוחרים נתהפכה כוונתו.

בשאר בגדי הכהונה

האחרונים נחלקו האם דין זה הוא דוקא במעיל, או גם בשאר בגדי כהונה. יש אומרים⁴ שדין זה קיים גם בשאר בגדי הכהונה, כיון שגם בהם יש איסור קריעה (יומא עב,א: "המקור בגדי כהונה – לוקה, שנאמר לא יקרע"; וכן פסק הרמב"ם בהל' כלי המקדש ט,ג). מה שנקטה הגמרא "מעיל שנטמא" אינו בדווקא, אלא נגררה הגמ' אחר לשון התורה, בה נכתב האיסור במפורש לגבי המעיל⁵. ויש חולקים⁶, שדין זה אינו שייך אלא במעיל, כיון שאיסור קריעתו הוא מוחלט, אבל בשאר בגדי כהונה – אין איסור לקרוע אותם אלא ב"דרך השחתה", ולכן מותר לקרוע אותם לצורך, כגון במקרה הנדון כאן, שקריעת הבגד נועדה לקיום מצות הכיבוס. מקור שיטתם הוא מדיוק בדברי הרמב"ם (הל' כלי המקדש שם): "והקורע פי המעיל לוקה, שנאמר: 'לא יקרע', והוא הדין לכל בגדי כהונה, שהקורע אותם דרך השחתה – לוקה", ומשמע שהבדיל בזה בין המעיל לבין שאר הבגדים. אך הלשון "והוא הדין" אינה נוחה לביאור זה (ועיין שו"ת עין יצחק א"ח סי' ז); ועוד, שגם קריעה לצורך הכיבוס יכולה להחשב "דרך השחתה", מכיוון שאת הבגד הזה הוא רוצה לקלקל, אף על פי שהדבר נעשה לשם מצוה (שו"ת בית אפרים יו"ד סי' סא). להרחבה בעניין זה עיין 'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה קפ.

בגמרא (לעיל פח,א) נאמר, שאין מכבסים את בגדי הכהונה שנתלכלכו מדבר מה, על כל פנים כשהתלכלכו במידה כזו שהם זקוקים לחומרי כביסה, וזאת משום "אין עניות במקום עשירות". בפירוש התורת כהנים המיוחס לר"ש (צו פרק ו,ח) כתב, שהדין שאין לכבס הוא מדרבנן בלבד, ואין בכוחו לבטל את המצוה מדאורייתא לכבס בגד שניתז עליו מדם החטאת. עוד כתב, שלאחר הכיבוס יהיה המעיל ראוי לשימוש לכתחילה³.

פי המעיל. נאמר בתורה: "והיה פי ראשו בתוכו, שפה יהיה לפיו סביב, מעשה אורג, כפי תחרא יהיה לו, לא יקרע" (שמות כח,לב). פירוש: יש לעשות מכפלת לפתח הצואר במעיל, כדי שלא יקרע (רש"י). בגמרא (יומא עב,א) למדו, שאין זה רק טעם למצוה אלא איסור בפני עצמו לקרוע את המעיל, ואף את שאר בגדי הכהונה.

מערכה רנ. כיבוס בשבעה סממנים (צה,א-ב)

מחדש שגם בדיני הכיבוס שנזכרו בתורה יש להשתמש בשבעת הסממנים הללו.

הלכה זו מעוררת כמה שאלות, ביחס להבנה הפשוטית הנ"ל: האם המכבס את הבגד במים או בחומרים אחרים עד לניקויו המוחלט לא יצא ידי חובת כיבוס? ומאידך: אם הועברו שבעת הסממנים ועדיין נותר רושם מן הדם – האם המכבס יצא ידי חובתו? האם העברת הסממנים היא מעשה בעל תכלית עצמית, או שאיננה אלא אמצעי לניקוי טוב של הבגד? לשון אחרת: האם מצות הכיבוס היא מצוה לבצע פעולת כיבוס, והעברת הסממנים היא הגדרת הפעולה, או שמא עיקרה של המצוה הוא בתוצאה, היות הבגד נקי, והסממנים אינם אלא דרך להשגת תוצאה זו?

לשאלות אלו יש השלכה חשובה לביצועו המעשי של דין כיבוס בימינו, כשמקובל להשתמש בחומרי כביסה אחרים:

נאמר בתורה לגבי בגד שניתז עליו מדם החטאת: "תכבס במקום קדוש" (ויקרא ו,כ). מצוה נוספת של כיבוס נאמרה בבגד המנוגע: "וציזה הכהן וכבסו את אשר בו הנגע" (ויקרא יג,נד)¹. בפשטות, הכיבוס הוא ניקויו של הבגד בכל אופן שהוא, אפילו במים ללא חומרי ניקוי, ובלבד שלבסוף יוסר ממנו הדם או הנגע; אולם בסוגייתנו מובאת מימרה של רבה בר אבובי המתייחסת לשני דינים אלו: "דם חטאת ומראות נגעים – צריכין שבעת סממנין".

שבעה סממנים אלו נזכרו במשנה במסכת נידה (סא,ב-סב,א): "שבעה סמנין מעבירין על הכתם: רוק תפל, ומי גריסין, ומי רגלים, ונתר ובורית קמוניא ואשלג". מטרת העברת הסממנים על הכתם היא לראות האם הכתם עובר, או שמראהו נחלש (וזהו ראייה שהוא דם נידה), או שהכתם עומד בעינו (וזהו ראייה שזהו צבע ולא דם). רבה בר אבובי

(מנחת חינוך קא,א; שו"ת חתם סופר יו"ד סי' רסד; שו"ת אבני נזר א"ח סי' לד,א). הסבר זה קשה מהגמ' ביומא (עב,א), האומרת שהקורע בגדי כהונה לוקה, ומביאה ראייה מהפסוק "לא יקרע" המדבר במעיל; אולם ראה במנ"ח (שם), שכתב שהרמב"ם דחה גמרא זו מהלכה, על פי המשתמע בסוגיה כאן שאיסור הקריעה שלא בדרך השחתה אינו נוהג אלא במעיל.

1. בדרך כלל לשון "כיבוס בגדים" שבתורה מובנה טבילה לשם טהרה, ותורגמה באונקלוס בשורש "צבע", ובשני אלו, שהם במובן של ניקיון, תרגם "חזור" (לדוגמא בולטת לדבר עיין תרגומו לויקרא יג,נח).

3. לדיון בדבריו עיין לעיל מערכה ריז הערה 12.

4. רדב"ז (הל' מעשה הקרבנות שם); משנה למלך (הל' כלי המקדש ט,ג), והל' כלאים ט,יא); קרן אורה.

5. משנה למלך (הל' כלאים שם); שפת אמת (יומא עב,א).

6. בעל 'קרבן חגיגה' (הובא במל"מ הל' כלה"מ ומעה"ק שם). יש המבארים בטעמו של חילוק זה, שאיסור "לא יקרע" נאמר דוקא במעיל, ואילו בשאר בגדי הכהונה איסור הקריעה נובע רק מהפסוק (דברים יב,ו): "לא תעשון כן לה' אלהיכם", שהוא איסור כללי להשחית תשמישי קדושה, ולכן אין בהם איסור אלא בדרך השחתה